
ПРОГЛАШЕНИЕ

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2018 (год. XXVII), ISSN 0861-7902

*Росен Миланов*¹

„ДУМИ“ И „СЛОВО“ В ЛАТИНСКАТА ХРИСТИЯНСКА ЛИТЕРАТУРА НА IV–V В.

Rossen Milanov

“WORDS” AND “SERMON” IN LATIN CHRISTIAN LITERATURE OF IV–V CC.

The greatest and most important works of Latin Christian literature date back to IV–V cc. These works are a result of the specific Christian conception of man and the world. In the present paper I explore the attitude of the Christian writers towards the world and its words, towards the verbal communication and the ancient non-Christian literature. The genres and kinds of the Christian literature, as well as its subjects, are also considered. The highest, eternal meaning of the Christian sermon is explained.

Keywords: *words, world, Christianity, literature, sermon, eternity.*

Най-големите и най-важни произведения на латинската християнска литература са от епохата на IV–V в. Тези произведения са плод на специфичното християнско разбиране за човека и света. В настоящата статия се изследва отношението на християнските писатели към света и техните думи, към словесното общуване и към древната нехристиянска литература. Разглеждат се също така родовете и жанровете на християнската литература, както и нейните теми. Изяснява се висшият, непреходен смисъл на християнското слово.

Ключови думи: *думи, свят, християнство, литература, слово, вечност.*

Няма човек, който да изброи всичките думи, изречени в странстването на хората на тази земя. Няма човек, който поне в малка степен да си представи и частица от това огромно количество. И нещо повече: не можем да поберем в ума си дори само записаните думи от всички епохи в историята на земното странстване на човешкия род.

Животът на човека е свързан с общуване. И всеки човек е поставен пред избора как да използва своите думи. Особено в днешната епоха, когато като че ли мълчанието е по-рядко от когато и да било. Днес, когато разполагаме с всевъзможни средства за общуване – на всякакво ниво, но особено на нивото на думите. В някаква степен обаче въпросът за използването на думите е стоял и пред хората от отдавна отминалите векове. И те са давали такъв отговор в своя живот. А някои от тях – и със своите записани редове, част от които са стигнали и до нас като гласове от далечни реалности и тайнствени светове.

Латинската християнска литература от Късната античност е една огромна съкровищница на слова от друга реалност, където властват различни ценности и се преследват различни цели. Християнските автори от IV–V в. често разсъждават за употребата на човешките думи, както и за смисъла на литературните произведения. Какво е тяхното отношение към общуването на словесно ниво? Как използват те способностите си за литературно творчество и в какви форми възплъщават своите мисли? Какво всъщност означава за християнските писатели словото?

¹ **Росен Миланов** (Rossen Milanov) – д-р, доц. в катедра „Класически и източни езици и култури“ на Филологическия факултет във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, r.milanov@ts.uni-vt.bg.

1. Думите на „този свят“

В „този свят“ според християнското светоусещане винаги цари лъжата и фалшът. И думите му са изпълнени с ласкателство и лицемерие. Това е ясно забележимо в днешни дни, в протоколния, етикетен, костюмиран свят, в който сякаш всичко е наред, всичко е законно, но всъщност е гнило и изпълнено със зловоние... Картината не се е променила особено от древността до днес. Християнските автори рисуват потресаващи изобличителни картини на показността и фалша, пропиващи обществен живот в Късната Римска империя. Междудличностните отношения са заразени от жестоката болест на двуличието, защото извън християнството и неговата истинност приятелство, истинско приятелство не може да се постигне. Човешката дружба, приятелството вън от християнската вяра „има ласкателства на устните“ и „няма корен в сърцата“ (Paulinus 1894a: 341)². Такова приятелство не може да бъде трайно, тъй като не издържа проверката на изпитанията – „когато е разтърсено и от най-лекия вятър, то се разрушава; и понеже зависи от временна благоразположеност, цъфти за кратко и бързо като сено изсъхва и като полски цвят скоро опада (вж. Пс. 37 (36):2)“ (Paulinus 1894a: 341)³.

„Продавач на думи“ (Augustinus 1896: 206)⁴ – така нарича с презрение професията на учителя по красноречие бл. Августин Хипонски († 430), който сам бил такъв преди обръщането си към християнската вяра и посвещаването на обикнатата от него религия. Много от великите личности на християнството във времената на Късната Античност също се чувствали задушени сред делата, а и сред думите на обкръжаващия ги свят; за тях „светът и животът в него (и „според него“) е пленничество“ (Миланов 2009: 53). В тяхното светоусещане човекът е създаден за нещо повече от едно, така да се каже, „техническо“ използване на думите. Произведенията на езическата Античност са „безплодни и земни“, за разлика от „духовните и божествени“ слова на християнството (Cassianus 1886: 414)⁵; да си спомняш за такива езически произведения, е безсрамно и такъв спомен, макар и неволен, пречи на ума „да се устремява към висшето съзерцание“ (Cassianus 1886: 414)⁶. Бл. Августин със съжаление си спомня, че се е учил как да говори от произведенията на класическата, нехристиянска древност, но това е можело да стане и по друг, по-добър начин: „Научих много полезни думи от тях; но те могат да се научат и от неща, които не са празни... И това е сигурният път, по който да вървят децата!“ (Augustinus 1896: 22)⁷.

Задачата на човека тук, на земята, не е просто да се грижи за нуждите на тялото си, още по-малко да се отдава на безсмислени развлечения, които причиняват душевна пустота. Същото се отнася и за използването на думите, тъй като между думите и действията на човека съществува тясна връзка: „Ако сме победени от бездействие и безгрижност и сме се отдали на пороци и празни разговори или се заплитаме в светски грижи и излишни безпокойства, съответно от това ще се родят като някакви плевели и пагубни за нашето сърце дела“ (Cassianus 1886: 27)⁸.

Немалко от църковните автори на Късната античност не са произхождали от християнски семейства или не са получили истинско християнско възпитание, а са се обърнали към християнската вяра в по-късна възраст, след живот „в света“. Най-пленителното и картинно описание в световната литература на обръщане към християнската вяра е това на бл. Августин в прочутите му „Изповеди“. Неговият живот преди пристигането му в Медиолан (дн. Милано) е изключително бурен и изпълнен с лъкатушения и търсене. Дошъл в града, за да преподава реторика, той започва да слуша проповедите на епископа – св. Амброзий Медиолански († 397). Самият Августин признава: „Грижех се не да уча това, което той говореше, а да слушам как говореше“ (Augustinus 1896: 111)⁹. Това Августин оценява като „празна работа“ (Augustinus 1896: 111)¹⁰. Случило се обаче нещо друго – нещо, което той не предполагал, но за което дълбоко в него копнеел и се приготвял търсещият му дух: „И докато отварях

² Epistula XL, 2.

³ Epistula XL, 2.

⁴ Confessiones. Liber IX, V, 13.

⁵ Collatio XIV, 13, 1.

⁶ Collatio XIV, 12.

⁷ Confessiones. Liber I, XV, 24.

⁸ Collatio I, 18, 3.

⁹ Confessiones. Liber V, XIV, 24.

¹⁰ Confessiones. Liber V, XIV, 24.

сърцето си, за да възприема красноречивите слова, същевременно, макар и постепенно, влизаха и изказаните истини“ (Augustinus 1896: 111)¹¹.

С посвещаването на християнството се откривал нов духовен хоризонт. Едно поле на свежест, свобода, духовен мир, на неземно удовлетворение и щастие. Това бил просторът на истината, където човекът вече постигал отговорите на въпросите, които го поразявали със своята неразгадаемост и измъчвали духа му. „Вертикалното“, така да се каже, търсене приключило. От гърдите на бл. Августин се изтръгва вдъхновеното възклицание: „О, Истина, къде ли не вървя с мен, учейки ме от какво да се пазя и какво да желая...?! Ти си непомръкваща светлина, до която се допитвах за всички неща – дали съществуват, какви са, как трябва да бъдат оценени; и слушах това, на което ме учеше и което ми повеляваше“ (Augustinus 1896: 275–276)¹². Сега вече идвало времето на „хоризонталното“ движение в полето на истината. А то се изразява в непрекъснатото удивление от нейната красота и съвършенство, в разбирането и осъзнаването на безбройни тайни, в съзерцаването на нови и нови чудеса...

Християнинът вече вижда друга, различна действителност, пред него се отваря вратата към един прекрасен живот, в който властва истинската красота, творят се велики дела, всичко сияе с един неземен блясък. На фона на тази красота няма място за грозота и за посредственост... Това се отнася и до използването на думите. Св. Евхерий Лугдунски († ок. 450) отправя следния съвет към своя родственик Валериан, а и към всички по-нататъшни читатели на „Презрението към света и светската философия“: „Още сега насочвай всички свои думи и дела към Бога и се ползвай от тях заради Него“ (Eucherius 1865: 726A). За съжаление, животът в светското е оставил своя негативен отпечатък и духът на човека трябва да го заличи и да се обучи, за да изтича от него бистрата и кристално чиста река на истината: „Едва започвайки да говорим Божието слово – сякаш душата ни изрича първи плачевни звуци, – ние развързваме безгласния и необучен в Свещените писания език. И някога в писанията на човешките басни (... *in litteris humanarum fabularum*) – словоохотливи, сега се запъваме в словата на истината (... *in veritatis eloquiis*)...“ (Paulinus 1894a: 345)¹³. Но духът чувства необходимост и желае неудържимо да говори за истината, да изказва такива „слова на истината“.

2. Предмет и форми на християнската литература

Епохата на IV–V в. може да се определи като „златен век“ за християнството и съответно за християнската литература. Това е времето на свободното изповядване на християнството. Време, в което духът на християнина можел в по-голямо или по-малко спокойствие да размишлява по духовни въпроси. И съответно да облича своите мисли в записани слова.

Писането заради самото писане не е характерно за ранното християнство. Християнските автори не пишат самоцелно. Това обяснява факта, че **писмото** е най-разпространената литературна форма през IV–V в. Наличието на изключително много писма сред произведенията на християнската литература от това време може да се обясни и с особеностите на общуването в древността. Писмата са „своеобразен разговор от разстояние в писмена форма; те са едновременно и документи, и литература, и философия, и нравоучителна форма на общуване“ (Георгиева 2015: 5–6). Адресатите са най-често отделни лица, мнозина от които видни фигури на християнството – епископи, игумени на манастири, свещеници, също така и книжовници. Много от писмата на древнохристиянските автори представляват всъщност трактати в епистоларна форма и разграничаването на писмо (*epistula*) и книга (*liber*) е трудно (вж. Георгиева 2015: 52–56). Най-много писма са запазени от авторитетни клирици, каквито са бл. Августин, бл. Хиероним, св. Амброзий Медиолански, св. Павлин Нолански († 431).

„Словата на истината“, за които говори св. Павлин Нолански, са именно предметът на възвишеното християнско слово. Тези слова обаче обхващат изключително много въпроси. Християнството не се състои просто от външни култови действия, а е цялостен светоглед. И отношение към всичко съществуващо. Бог, християнският, единственият Бог и Неговите проявления в света са предмет на християнското слово. Тук се включват изключително важните теми за сътворяването на духовния и материалния свят – т.е. на ангелите, на света и на човека. И по-нататък: грехопадението, грижата на Бога за човека и т.нар. „история на спасението“, разкрита подробно в Стария и Новия завет на Библията.

¹¹ Confessiones. Liber V, XIV, 24.

¹² Confessiones. Liber X, XL, 65.

¹³ Epistula XL, 6.

Всичко това обуславя съставянето на многобройни **догматически съчинения** – от св. Амброзий Медиолански, св. Хиларий Пиктавийски († 367), от редица други автори. Много от догматическите съчинения изясняват християнската вяра във връзка с конкретни еретически изопачавания. Ересите, срещу които основно пишат западните християнски автори на IV–V в., са, на първо място, арианството, след това – присцилианството, испанска ерес от IV в., някои по-малко разпространени лъжеучения, като тези на Вигиланций и Йовиниан (срещу тях пише бл. Хиероним), и по-късно: двете големи ереси на V в. – несторианството и монофизитството. Използването на словото за изясняване на християнската вяра според св. Винценций Лерински († сл. 434) е дълг на всеки свещенослужител, а дори и на всеки християнин, който има духовни възможности за това: „Ако Божественото дарование те е направило способен по ум, опит и ученост..., изсичай скъпоценните камъни на Божественото учение, намествай ги правилно, украсявай ги мъдро, придавай им блясък, красота, изящество! Нека при твоето обяснение това, в което преди се е вярвало по-неясно, да се разбира по-добре“ (Vincentius 1985: 177)¹⁴. Основното правило при съставяне на догматическите съчинения е следното: „Учи на същото, което си научил, така че, макар да говориш по нов начин, да не казваш нещо ново“ (Vincentius 1985: 177)¹⁵.

Различни лъжеучения, далечни от християнската вяра, някои от които появили се значително по-рано, но продължаващи да увличат последователи, също се засягат в редица произведения на латинската християнска древност. Това е, на първо място, манихейството, в което е пребивавал самият бл. Августин през цели десет години от своята младост; след това – древният гностицизъм, от който всъщност произхождат много нехристиянски учения. Всички тези учения, далечни от християнското и противоположни на него, отправят различни обвинения към християнството. Това предполага съставянето на многобройни и обширни по своя цялостен обем **апологетични произведения** – т.е. защита на християнската вяра по определени въпроси: срещу споменатите нехристиянски учения, против разгледаните по-горе ереси, както и срещу все още незатихналото езичество. В това отношение авторите от IV–V в. продължават традицията от първите векове на християнството в лицето на Марк Минуций Феликс (втората половина на II – първата половина на III в.) и Тертулиан († сл. 220). В първата четвърт на IV в. творят Лактанций († ок. 320) и Арнобий Стари († ок. 330); след тях апологетични трудове присъстват и в корпусите на произведенията на големите църковни автори от епохата.

Очевидна е връзката на древноцърковната литература със Священото писание – Библията. И съответно в латинската християнска литература на IV–V в. има много **тълкувания на библейския текст** – на бл. Хиероним Стридонски († 420), св. Амброзий Медиолански, бл. Августин Хипонски и на редица други автори. Цитати от Священото писание пък присъстват постоянно във всички християнски произведения от разглеждания тук период, като на моменти са по-обемни от самия авторски текст.

Но истинското и живо християнско слово не се спира само върху тълкуванията на Священото писание. Християнските автори осмислят и съвременната им действителност в светлината на обикнатото от тях учение. Те са и сред историците на своето и предходните времена като съставители на **исторически съчинения** – хроники, истории, в които събитията се оценяват в един „духовен“ план, с вглеждане в по-дълбоките причини за случващото не само с държавите и народите, но и с отделните хора. Някои от тези съчинения са „Хроники“ на Сулпиций Север († между 420 и 425), своеобразните трактати по философия на историята на бл. Августин Хипонски и презвитер Салвиан Масилийски († сл. 470) – съответно „Божият град“ и „Божие управление“.

Предмет на много произведения е животът на християнина в света на Късната Римска империя – вече не толкова от историческа, а от духовна, така да се каже, аскетическа гледна точка. Макар този свят вече поне на думи да е християнски, повечето от истинските християнски слова не го възприемат като приятелски за християните и като удобно и благоприятно място за духовен живот. Напротив – противопоставянето между „свят“ и „християнство“ е все така актуално, както и в първите векове на гоненията срещу християнството. В латинската християнска литература на IV–V в. са налице писма, трактати, много мотиви и в други произведения за духовното, а и за физическото отвърщане от света – т.е. има немалко **съчинения на аскетическа тематика**.

Житията на светци – т.нар. *vitae*, представляват цял един дял в християнската литература – агиографски произведения. Подбуда за съставянето на жития е любовта към великите личности на

¹⁴ Commonitorium I, XXII, 6–7.

¹⁵ Commonitorium I, XXII, 7.

християнството и желанието да се разкаже за техния живот и дела. Може би най-популярното житие от периода IV–V в. е това на св. Мартин Туронски († 397) от Сулпиций Север. Авторът смята, че е „несправедливо да се скриват добродетелите на един такъв мъж“ (Severus 1866: 110)¹⁶, какъвто бил Мартин. Той написал житието на светеца, „подбуден от вяра в делата (на св. Мартин – бел. м.) и от Христовата любов“ (Severus 1866: 137)¹⁷. „Каква сила, какво достойнство имаше в думите и разговорите му!“ (Severus 1866: 135)¹⁸ – възкликва житиеписецът за светеца; по-нататък той продължава: „Никога в неговата уста нямаше нищо друго, освен Христос“ (Severus 1866: 137)¹⁹. „Приятно е да си спомняш за такъв човек“ (Hilarius 1865: 1249B)²⁰, пък пише св. Хиларий Арелатски († 449) в друго известно житие от разглеждания период – това на св. Хонорат Арелатски († 429).

Значение на житие, макар това да не е бил замисълът на автора, получава и най-ценното и красиво съчинение на бл. Августин – „Изповеди“, което е своеобразна автобиография или дори фундаментален богословски труд с автобиографични елементи (cf. Mohrmann 1961: 372–373).

За това, че житията са ценени особено високо, говори и фактът на наличието и огромното значение на преводни жития. Разбира се, на първо място тук е „Животът на свети Антоний“ от св. Атанасий Велики († 373), „една от основополагащите книги на християнската духовност“ (Бояджиев 1996: 48). Първият латински превод на това житие се появява малко след написването му (357 г.) и донасянето на екземпляри от самия автор в Трир, случило се преди третата четвърт на IV в. (вж. Бояджиев 1996: 49).

През периода на IV–V в. прохождат и първите латински сборки с жития на светци. В това отношение трябва да се посочи „Животът на отците“ („История на монасите“) на Руфин Аквилейски († 411 или 412).

С тясноцърковния живот са свързани **християнските проповеди**, т.е. църковни слова. Такива слова много често са част от обичайния църковен живот и следват конкретни четива от Свещеното писание за ден от годината или пък са посветени на почитане на светци (най-вече мъченици). И тъй като много от проповедите са произнасяни в манастири, аудиторията нерядко е от конкретна монашеска общност. Най-известните християнски проповеди от IV–V в. принадлежат на св. Зенон Веронски († ок. 371), бл. Августин Хипонски, св. Фавст Рейски († ок. 495).

В периода IV–V в. християнската литература вече имала своя собствена съкровищница и християнските автори станали достатъчно, за да може да се съставят каталози на техните произведения по примера на древните такива. Пръв това направил бл. Хиероним Стридонски, който в традициите на античната римска литература написал съчинение със заглавие „Бележитите мъже“. По-нататък Геннадий Масилийски продължил този труд оттам, където бил завършил предшественикът му.

Писмото може да се разглежда като половин диалог, чийто отговор идва с ответното писмо (вж. Георгиева 2015: 31), „с единствената разлика присъствие – отсъствие на разговарящите“ (Георгиева 2015: 30). Но и диалогът като литературна форма е познат на християнските автори и е използван от тях. Вид диалогичност присъства понякога в споменатите християнски проповеди, развили се под влияние на античната диатриба („етично-философска училищна декламация“), където се редували последователно мнения и отговори на тях (Auerbach 1958: 27). Във вид на диалог са писани и някои трактати. В диалогична форма е и ненадминатото произведение на латинската християнска литература, което се превърнало в „класика за латинската духовност“ (Бояджиев 1996: 50) – „Събеседвания“ на св. Йоан Касиан († сл. 435). Великият християнски писател иска да представи древните монаси и отшелници „по някакъв начин въплътени в своите наставления и – което е по-важно – разсъждаващи на латински език“ (*Latino disputantes eloquio*)“ (Cassianus 1886: 4)²¹. Това означава, че латински разкази за живота и наставленията на монасите от пустините на Изтока или са отсъствали, или са били преводни, във всеки случай са в оскъдно количество. Св. Йоан Касиан заситил гладните за духовни слова души на западните читатели. И не само това, но и сътворил може би най-важното духовно съчинение на латинската християнска литература.

¹⁶ Vita sancti Martini – Praefatio 5.

¹⁷ Vita sancti Martini 27, 7.

¹⁸ Vita sancti Martini 25, 6.

¹⁹ Vita sancti Martini 27, 2.

²⁰ Sermo de vita sancti Honorati 1.

²¹ Collationes I–X – Praefatio, 6.

Християнските автори създават произведения, разбира се, в литературния жанр на **прозата**, но и в този на **лириката**. Латинската християнска поезия на IV–V в. е представена от **химни** – сутрешни, вечерни, за конкретни християнски празници. Някои от тях влезли още от древност в богослужбена употреба. Други химни представляват парафрази на библейския текст или пък го обясняват и развиват библейски сюжети със средствата на поезията. Съставят се и възхваляват на християнски светци – най-вече лица от Свещеното писание и християнски мъченици. Най-значимите западни поети на IV–V в. са Аврелий Пруденций Климент († сл. 405) и св. Павлин Нолански; известни са и химните на св. Амброзий Медиолански.

3. Небесното слово

„Слово“ в християнски контекст притежава и няколко по-дълбоки значения. На първо място, това е свързано с името на Второто лице на Света Троица – Христос, Който в езика на Библията се нарича именно с думата „Слово“ – на гръцки *Λόγος* (Йоан 1:1, 10, 14). На латински това се превежда, наистина, като *Verbum*, но по-близо до *ratio*, тъй като става въпрос не просто за външно изявена дума, а за нейното вътрешно, дълбоко и многоаспектно съдържание. В учението на древните християнски автори „логоси“ притежават всички сътворени неща: това е замисълът за тяхното сътворяване от Бога, техният вътрешен смисъл, уникална ценност и предназначение.

„Слово“ още на езика на Библията, на Стария завет и по-конкретно на Псалтира се отнася и до най-съкровениите моменти на тясно общуване с Бога, когато човекът, докоснал се и докосващ се до своя Творец, научава неподозирани истини и се храни със силата на новия, божествен живот. Т.е. Бог влива „слова“ в ума, или дори по-точно: в сърцето на човека. Слова на утеха, на духовна мъдрост, вдъхновение, слова от друга реалност.

Пътят към новата реалност и изпълненият със смисъл и върховни духовни изненади свят изискват някак естествено човекът да замени старите думи с нови слова: „По-скоро промени своите думи, промени красноречието си“ (Paulinus 1894a: 120–121)²² – с такъв съвет се обръща св. Павлин Нолански към един образован млад човек, на име Йовий. Не е нужно да се остави „духовната философия“ – тя просто трябва да се подправи „с вярата и с религията“, за да може да се ползва човек мъдро с нея (Paulinus 1894a: 121)²³. Това е всъщност единственият „*usus iustus*“ („правилна употреба“) на философията (Skeb 1997: 149, 155). Резултатът е един тайнствен съюз между философията и християнството (cf. Kasper 1991: 177). Голяма част от древните „философи“ си присвояват неправилно това име; християните са истинските философи (cf. Kasper 1991: 174), които могат да изказват действително мъдри, духовни слова.

Но необходимо е не само да се говорят духовни слова. Трябва също така да се живее с другия, вечен свят. И *lingua* (език) и *vita* (живот) не могат да бъдат антоними – в пределите на истинното и великото християнинът е „образован не само в своя език, но и в живота си“ (Paulinus 1894a: 121)²⁴. Между дело и слово трябва да съществува хармония, или, както изразява това бл. Хиероним, „нужно е делата да се засвидетелстват с думи и думите – с дела“ (Hieronymus 1977: 146–148)²⁵.

„Но понеже изречените във въздуха думи отминават на момента и не продължават по-дълго от своето звучене, чрез буквите са установени знаци за думите. Така звуците изникват пред очи...“ (Augustinus 1949: 242)²⁶. Записаните думи стават писмено слово, което получава особен живот. Има нещо, което са разбирали и хората от Античността, не само ние, които живеем в епохата на глобалните комуникации: записаното слово може да има многократно по-широка публика. Възможно е да се разкаже например за това, което другите не са виждали. Руфин Аквилейски съставил „Животът на отците“ („История на монасите“), за да може читателите му, „които не са видели“ тези отци, „узнавайки за техните дела и съставяйки си представа за съвършения живот чрез свидетелството на това, което четат, да се подбуждат към подражание на свящото дело и да се стремят към наградата за съвършената мъдрост и търпение“ (Rufinus 1849: 389–390)²⁷.

²² Epistula XVI, 6.

²³ Epistula XVI, 6.

²⁴ Epistula XVI, 6.

²⁵ Commentarii in Matheum. Liber I, ad caput VII, vers. 21.

²⁶ De doctrina Christiana. Liber II, 4, 5.

²⁷ Historia monachorum – Prologus.

Силният копнеж да се слушат истински духовни слова произхожда от жаждата да се разбере „учението за съвършенството“ (Cassianus 1886: 35)²⁸. При съответни подходящи събеседници от двете страни „благодатта на Господа внушава слово (... *sermonem*) на говорещите заради достойнствата и желанието на слушащите“ (Cassianus 1886: 35)²⁹.

Чрез записаните слова се достигат хора не само от други краища на света, но и от други епохи. Християнските писатели съзнавали по някакъв начин силата и безсмъртието на духовните слова, на словото за Бога и Неговата красота и доброта. В един особен, духовен възторг те творят химните на новия си живот, чувствайки като задължение да отдадат отгук нататък силите на духа си за тази прослава:

„Сега ума ни движи друга сила – Бог велик;
и други нрави Той желае,
от човека искайки си Своя дар...“ (Paulinus 1894b: 25)³⁰

В такива дела трябва да продължи земният живот на човека. Вече не може да се живее по друг начин. Всеки един ден без словата на истината е празен, истинско мъчение за духа... Пътуването към небесното отечество продължава, но мисълта е устремена отвъд земния хоризонт. До последния дъх преобразеният и влязъл в друга реалност човек иска да се занимава с писане и изричане на духовни слова:

„О, дано изляза от оковите на тялото,
докато това записвам и говоря...“ (Prudentius 1862: 775A–776A)³¹.

За да се изричат духовни, небесни слова, е необходимо първо заблудите на човека да замлъкнат. Бл. Августин се моли с такива думи: „О, Истина, светлина на сърцето ми, нека не ми говори моят мрак!“ (Augustinus 1896: 316)³². Истинните слова, трябва преди това да са чути от Извора на истината и мъдростта – Бога. Августин постоянно изтъква, че неговият Бог говори вътре в сърцето му (cf. e.g. Augustinus 1896: 317)³³. И тогава глухотата на човешкото сърце е излекувана: „Повика и призова – и прекъсна моята глухота“ (Augustinus 1896: 255)³⁴. Този вътрешен глас може да чуе всеки, който искрено желае истината: „Нека чуе Теб, говорещ вътре в сърцето, онзи, който може“ (Augustinus 1896: 288)³⁵. Божественият глас възвестява толкова мъдрост и тайни, нечути досега от човека и изумяващи с красотата си: „Чудна е дълбочината на Твоите слова (... *eloquiorum tuorum*)!“ (Augustinus 1896: 320)³⁶. Тези слова не могат да лъжат: „Нима ще ми кажете, че е лъжовно онова, което Истината говори със силен глас в сърдечните ми уши?!“ (Augustinus 1896: 321)³⁷.

Но в духовния живот на християнина може, а и трябва да има също така моменти, когато се случва нещо по-висше от човешките думи. Действията на Божията благодат в тези случаи изобщо не могат да се изразят с език (cf. Cassianus 1886: 98)³⁸. Същото затруднение срещат и житиеписците, когато се налага да опишат съкровения духовен живот на светците, както говори Сулпиций Север за св. Мартин Туронски: „Макар и извършеното от него някак си да можа да бъде описано с думи, неговия вътрешен живот, ежедневните му дела и духа, устремен винаги към небето, никога никое – казвам истината – никое слово не ще изрази“ (Severus 1866: 136)³⁹.

Великите личности на християнството достигнали още през земния си живот състоянието, където „всичко, на което се надяваме, всичко, което узнаваме, всичко, което говорим, да бъде Бог“ (Cassianus

²⁸ Collatio I, 23, 1.

²⁹ Collatio I, 23, 2.

³⁰ Carmen X, 29–31.

³¹ Prooemium 43–44.

³² Confessiones. Liber XII, X, 10.

³³ Confessiones. Liber XII, XI, 11; Liber XII, XI, 12.

³⁴ Confessiones. Liber X, XXVII, 38.

³⁵ Confessiones. Liber XI, IX, 11.

³⁶ Confessiones. Liber XII, XIV, 17.

³⁷ Confessiones. Liber XII, XV, 18.

³⁸ Collatio IV, 2.

³⁹ Vita sancti Martini 26, 2.

1886: 298)⁴⁰. Това е някакъв вид предвкусане на бъдещия небесен живот на човека. „Едно е да притежаваш умение да говориш и бляскава реч (... *facilitatem oris et nitorem habere sermonis*), а друго – да проникваш в дълбините и недрата на небесните слова (... *venas ac medullas caelestium intrare dictorum*) и да съзерцаваш с абсолютно чисти сърдечни очи дълбоките и съкровени тайни“ (Cassianus 1886: 409)⁴¹. Заради това е бил целият труд и внимание на човека. Заради това са били и словата му тук, на земята. Тези слова, казани на земята, е трябвало да произхождат от небесните слова, изречени от Бога в сърцето на човека. Само тези слова принадлежат на вечността и са част от нея...

* * *

В християнската литература на IV–V в. неведнъж се засяга въпросът за употребата на думите. Християнските автори разсъждават негативно за употребата на думите в този свят. Това, което те виждат като противно на истината, са: лицемерието, фалшът в отношенията, неискреността, изкуствените отношения сред хората и така нататък... Освен това езическата литература съдържа почти изцяло безполезни, дори срамни образи и картини. Всичко това отвращава истинския християнин.

Великите личности на християнството, водени от любов към Бога, истината и обикнатата от тях религия, създават своя литературна съкровищница в жанра на прозата и в този на лириката. Най-многобройни от запазените християнски съчинения са, разбира се, писмата, немалка част от които представляват и трактати по определени въпроси. Някои от съчиненията са с догматическо и апологетично съдържание; присъстват и много тълкувания на библейски книги или на места от тях, като се развиват и характерни библейски сюжети. Срещат се и християнски исторически съчинения, както и аскетически произведения. През разглеждания период се превеждат и съставят много жития на светци, в това число и сборки с жития. С църковния живот са свързани християнските проповеди от IV–V в. Не липсват каталози на християнските съчинения. Едни от най-красивите, интересни и важни произведения пък са във формата на диалог или включват такива елементи в себе си.

Християнското слово има за цел да изрази висши истини относно човека, творението и Твореца. За да стане възможно това, трябва съответният писател сам да е изпитал тези истини, да ги е научил от Извора на истината – Бога. Ако това се е случило, неговият вътрешен живот е изключително дълбок, в него присъстват възвишени тайни. Само в такова състояние в земния си живот той може да изказва небесни слова, които са непреходни, които са част от вечността и имат висш смисъл и вечно измерение.

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев 1996:** Бояджиев, Р. *Ранно западноевропейско монашество*. София: Veritas et Pneuma Publishers Ltd. // **Boyadzhiev 1996:** Boyadzhiev, R. *Ranno zapadnoevropeysko monashestvo*. Sofia: Veritas et Pneuma Publishers Ltd.
- Георгиева 2015:** Георгиева, С. *Животът във вечността: йерархия на ценностите и жанрови особености в писмата на свети Августин до жени*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“. // **Georgieva 2015:** Georgieva, S. *Zhivotat vav vechnostta: yerarhiya na tsennostite i zhanrovi osobenosti v pismata na sveti Avgustin do zheni*. Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“.
- Миланов 2009:** Миланов, Р. *Отричането от света у отците от остров Лерин през V–VI век* // *Богословска мисъл*, 2–4, 47–60. // **Milanov 2009:** Milanov, R. *Otrichaneto ot sveta u ottsite ot ostrov Lerin prez V–VI vek* // *Bogoslovskata misal*, 2–4, 47–60.
- Auerbach 1958:** Auerbach, E. *Literatursprache und Publikum in der lateinischen Spätantike und im Mittelalter*. Bern: Francke Verlag.
- Augustinus 1896:** S. Augustinus Hipponensis. *Confessiones*. Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum (CSEL) 33. Vindobona, Praga, Lipsia: Academia litterarum caesarea Vindobonensis.
- Augustinus 1949:** S. Augustinus Hipponensis. *De doctrina Christiana*. Oeuvres de Saint Augustin. Tome XI. Paris: Desclée de Brouwer et cie, 1949, p. 149–541.
- Cassianus 1886:** S. Iohannes Cassianus. *Collationes*. CSEL 13. Vindobona: Academia litterarum caesarea Vindobonensis.

⁴⁰ Collatio X, 7, 2.

⁴¹ Collatio XIV, 9, 7.

- Eucherius 1865:** S. Eucherius Lugdunensis. *De contemptu mundi et saecularis philosophiae*. Patrologiae cursus completus – series Latina (PL) 50. Paris: ed. J. P. Migne, 711–726.
- Hieronymus 1977:** S. Eusebius Hieronymus. *Commentarii in Matheum*. Libri I–II. Sources chrétiennes (SC) 242. Paris: Les éditions du CERF.
- Hilarius 1865:** S. Hilarius Arelatensis. *Sermo de vita sancti Honorati*. PL 50, Paris: ed. J. P. Migne, 1249–1272.
- Kasper 1991:** Kasper, C. *Theologie und Askese. Die Spiritualität des Inselmönchtums von Lérins im 5. Jahrhundert*. Münster: Aschendorff.
- Mohrmann 1961:** Mohrmann, C. *Études sur le latin des chrétiens*. Tome I. Rome: Storia e Letteratura.
- Paulinus 1894a:** S. Paulinus Nolanus. *Epistulae*. CSEL 29. Vindobona, Praga, Lipsia: Academia litterarum caesarea Vindobonensis.
- Paulinus 1894b:** S. Paulinus Nolanus. *Carmina*. CSEL 30. Vindobona, Praga, Lipsia: Academia litterarum caesarea Vindobonensis.
- Prudentius 1862:** Aurelius Clemens Prudentius. *Prooemium*. PL 59. Paris: ed. J.P. Migne, 767–776.
- Rufinus 1849:** Rufinus Aquileiensis. *Historia monachorum seu liber de vitis patrum*. PL 21. Paris: ed. J. P. Migne, 387–462.
- Severus 1866:** Sulpicius Severus. *Vita sancti Martini*. CSEL 1. Vindobona: Academia litterarum caesarea Vindobonensis, 107–137.
- Skeb 1997:** Skeb, M. *Christo vivere. Studien zum literarischen Christusbild des Paulinus von Nola*. Bonn: Verlag Norbert M. Borengässer.
- Vincentius 1985:** S. Vincentius Lerinensis. *Commonitorium I et II*. Corpus Christianorum – series Latina (CCL) 64. Turnhout: Brepols, 147–195.